

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

การเลี้ยงโคนมในประเทศไทยได้มีการส่งเสริมพัฒนามา 40 กว่าปีแล้ว โดยเริ่มจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และกรมปศุสัตว์ได้มีการทดลองนำพันธุ์โคนมจากต่างประเทศเข้ามาเลี้ยง ปัจจุบันอาชีพการเลี้ยงโคนมได้แพร่หลายไปทั่วทุกภาคของประเทศ เนื่องจากเป็นอาชีพที่ทำรายได้ค่อนข้างดี สม่ำเสมอ และมั่นคง ประกอบกับได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นโครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมตามแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (ค.ป.ร.) เพื่อทดแทนการปลูกพืชที่ประสบปัญหาด้านผลผลิตและราคา โครงการวิจัยนำร่องเพื่อขยายผลรูปแบบการกระจายนมที่เหมาะสมในโรงเรียนประถมศึกษา โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมเพื่อเพิ่มปริมาณน้ำนมดิบในประเทศให้สูงขึ้น เป็นต้น จากเหตุดังกล่าวส่งผลให้ปริมาณผลผลิตน้ำนมดิบภายในประเทศเพิ่มขึ้นจากเดิมจำนวน 287,164 ตันในปี 2536 เป็นจำนวนประมาณการ 469,000 ตันในปี 2543 หรือคิดเป็นร้อยละ 63.32 (สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2543) อย่างไรก็ตามปริมาณน้ำนมดิบที่เพิ่มขึ้นดังกล่าวยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนภายในประเทศที่หันมาสนใจบริโภคนมและผลิตภัณฑ์นมกันมากขึ้นจนจำเป็นต้องนำเข้านมและผลิตภัณฑ์นมจากต่างประเทศซึ่งในแต่ละปีคิดเป็นมูลค่าหลายพันล้านบาท (ตาราง 1.1 และ 1.2)

แม้ว่าการเลี้ยงโคนมจะได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมมาโดยตลอดแต่เกษตรกรยังคงประสบปัญหาอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนการผลิตน้ำนมดิบที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทั้งต้นทุนผันแปรและต้นทุนคงที่ (รูป 1.1) ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาคุณภาพน้ำนมดิบต่ำ โดยผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามมาได้แก่ เกษตรกรถูกตัดราคาหรือถูกปฏิเสธการรับซื้อนมซึ่งส่งผลให้รายได้ที่ควรจะได้รับลดลงและต้นทุนการผลิตสูงขึ้น โรงงานไม่สามารถผลิตผลิตภัณฑ์นมได้หลายชนิด¹ ผลิตภัณฑ์ที่ได้เสื่อมคุณภาพไวขึ้นหรือได้ผลิตภัณฑ์ที่ไม่ดีพอออกสู่ตลาด ผู้บริโภคอาจได้รับอันตรายจากนมที่เสื่อมคุณภาพ ฯลฯ (สมภพ, 2539) ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลต่อคุณภาพน้ำนมดิบคือ

¹ คุณภาพของน้ำนมเป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินใจเลือกสรรน้ำนมไปผลิตผลิตภัณฑ์นมแต่ละประเภท โดยน้ำนมดิบที่มีคุณภาพดีจะสามารถนำไปผลิตผลิตภัณฑ์นมที่มีมูลค่าสูง เช่น เนยแข็ง โยเกิร์ต เป็นต้น (โกวิทย์, 2538)

จำนวนจุลินทรีย์ชนิดต่างๆที่มีอยู่ในน้ำนมดิบ โดยจุลินทรีย์เหล่านี้สามารถเพิ่มจำนวนได้ตลอดเวลาตั้งแต่แรกคลอดออกมา หรือแม้กระทั่งระหว่างการขนส่งไปยังศูนย์รวบรวมนมและโรงงานแปรรูป (ชูรัฐ , 2537) ดังนั้นหลังจากรีดนมแล้วจึงควรส่งนมไปยังศูนย์รวมน้ำนมดิบหรือโรงงานแปรรูปให้เร็วที่สุด เพื่อให้มีโอกาสที่คุณภาพน้ำนมต่ำกว่ามาตรฐานมีน้อยลง อย่างไรก็ตามฟาร์มบางแห่งอยู่ห่างจากศูนย์รวมน้ำนมดิบหรือ โรงงานแปรรูปค่อนข้างมาก จึงทำให้ไม่สามารถส่งน้ำนมดิบได้ทันตามเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ยังมีปัญหาความไม่สอดคล้องกันระหว่างอุปสงค์และอุปทานน้ำนมดิบ กล่าวคือ บางท้องที่มีปริมาณการผลิตน้ำนมดิบเกินกว่าความต้องการใช้ของโรงงานแปรรูปเป็นจำนวนมาก ในขณะที่บางท้องที่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำนมดิบ หรือมีน้ำนมดิบไม่เพียงพอกับความต้องการใช้ ด้วยเหตุนี้จึงสนใจที่จะศึกษาถึงระบบการจัดส่งน้ำนมดิบ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการเคลื่อนย้าย ค่าใช้จ่ายในการขนส่ง และแนวทางการจัดการน้ำนมดิบจากเกษตรกรไปยังศูนย์รวมนนมหรือ โรงงานแปรรูปแต่ละแห่งได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลดีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมนมและผลิตภัณฑ์นมต่อไปทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรที่มีต้นทุนการผลิตลดลงและได้รับรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยลดปัญหาน้ำนมล้นตลาด การขาดแคลนน้ำนมดิบ ตลอดจนช่วยลดต้นทุนในการจัดหา นมของศูนย์รวมนนมหรือ โรงงานแปรรูปบางแห่งจึงส่งผลให้ต้นทุนการผลิตรวมลดลงด้วย ช่วยให้สินค้านมของไทยสามารถแข่งขันกับสินค้านมของประเทศอื่นๆ ได้ ซึ่งจะช่วยลดการขาดดุลทางการค้าอันเนื่องมาจากการนำเข้าลดลงและการส่งออกเพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันผู้บริโภคในประเทศยังได้บริโภคสินค้าในราคาที่ถูกลงด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผลดีต่ออุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหลายอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็น อุตสาหกรรมการผลิตอาหารสัตว์ อุตสาหกรรมผลิตกล่องกระดาษและบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น

---

² ต้นทุนในการจัดหาประกอบด้วยค่าใช้จ่ายที่สำคัญดังนี้ ค่าใช้จ่ายในการขนส่ง 29.4% (จากการสังเกตของ Ballou (1999) พบว่ามีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้อยู่ระหว่าง 33.3 % - 66.7 %), ค่าใช้จ่ายในการบริหาร 11.0%, ค่าใช้จ่ายในการสั่งซื้อ 5.5 %, ค่าใช้จ่ายในการคงไว้ซึ่งวัสดุให้พร้อม 17.4 %, ค่าใช้จ่ายในการเก็บรักษา 17.0%, ค่าใช้จ่ายในการบรรจุภัณฑ์ 11.9%, และค่าใช้จ่ายในการรับและจ่าย 7.8 % (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช,2541) เห็นได้ว่าค่าใช้จ่ายในการขนส่งเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นส่วนประกอบที่มีค่ามากที่สุด ดังนั้นถ้าสามารถลดต้นทุนชนิดนี้ได้มากต้นทุนในการจัดหา ก็ลดลงด้วย

ตาราง 1.1 น้ำนํคิบที่ผลิตได้ทั้งหมด ความต้องการน้ำนํคิบ และอัตราการบริโภคนมพร้อมดื่ม
ดื่มนภายในประเทศ ปี 2536 – 2543

ปี	ผลผลิตน้ำนํคิบทั้งหมด (ตัน)	ความต้องการน้ำนํคิบ (ตัน)	อัตราการบริโภคนมพร้อมดื่มภายในประเทศ (ก.ก./คน/ปี)
2536	287,164	362,500	5.92
2537	320,894	425,903	6.88
2538	348,212	542,832	8.68
2539	380,101	654,203	10.35
2540	406,000	668,370	10.46
2541***	431,000	511,405	7.92
2542	455,000	573,637	8.79
2543	469,000**	596,895	9.18

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2543.

หมายเหตุ : ** ภาคคะเน

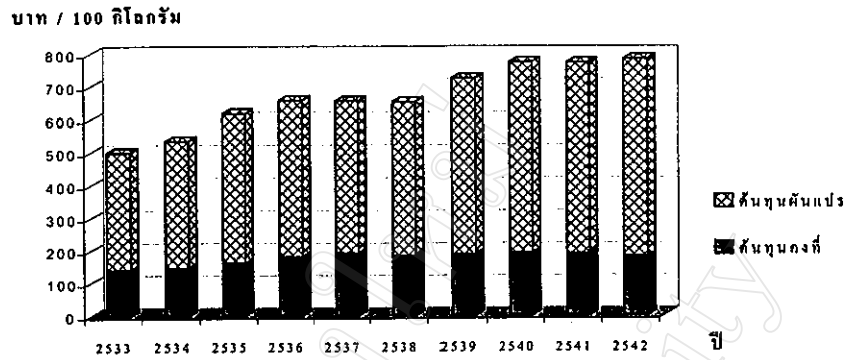
*** ช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ

ตาราง 1.2 ปริมาณและมูลค่าการนำเข้านมและผลิตภัณฑ์นม ปี 2538 – 2544

ปี	ปริมาณการนำเข้า (ตัน)	มูลค่าการนำเข้า (ล้านบาท)
2538	154,834	8,260.87
2539	159,733	9,371.25
2540	192,789	11,472.03
2541	139,568	11,604.16
2542	147,118	9,420.49
2543	161,423	10,017.59
2544*	147,723	11,689.31

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (oae.go.th) โดยความร่วมมือของกรมศุลกากร, 2545.

หมายเหตุ : * ข้อมูลเฉพาะเดือนมกราคม – พฤศจิกายน 2544

ที่มา : สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร, 2543.

รูป 1.1 ต้นทุนการผลิตน้ำนมดิบ ปี 2533 – 2542

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อทราบถึงระบบการขนส่งและต้นทุนการขนส่งน้ำนมดิบจากฟาร์มจนถึงโรงงานแปรรูป
2. เพื่อทราบถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการตัดสินใจในการเลือกช่องทางการจำหน่ายและวิธีการขนส่งน้ำนมดิบของเกษตรกร
3. เพื่อทราบถึงทางเลือกที่เหมาะสมในการขนส่งน้ำนมดิบจากฟาร์มไปยังศูนย์รวมนมและโรงงานแปรรูป

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาเรื่องระบบการจัดส่งน้ำนมดิบที่มีประสิทธิภาพในเขตภาคเหนือตอนบนนี้ ช่วยให้ทราบถึงลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในภาคเหนือตอนบน ลักษณะการเคลื่อนย้ายน้ำนมดิบ ค่าใช้จ่ายในการขนส่ง ปัญหาและอุปสรรคของระบบการขนส่งน้ำนมดิบในปัจจุบัน ตลอดจนทางเลือกที่เหมาะสมในการขนส่งน้ำนมดิบจากฟาร์มไปยังศูนย์รวมนมและโรงงานแปรรูป โดยผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลพื้นฐานให้แก่หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องในการกำหนดแนวทางการพัฒนาระบบการจัดส่งน้ำนมดิบให้มีประสิทธิภาพซึ่งจะส่งผลให้ค่าใช้จ่ายด้านการขนส่งลดลง รวมทั้งช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุดซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมนมและผลิตภัณฑ์นมทั้งระบบต่อไป

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงระบบการขนส่งนํ้านมดิบที่มีประสิทธิภาพจากฟาร์มไปศูนย์รวบรวมนม/ โรงงานแปรรูป ซึ่งประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ได้แก่ เกษตรกรผู้เลี้ยงโคนม ศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบ และโรงงานแปรรูปนํ้านมดิบ ที่อยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง และลำพูน ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดเหล่านี้เป็นแหล่งเลี้ยงโคนมที่สำคัญในเขตภาคเหนือตอนบน โดยพบว่าจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนม จำนวนโคนม และปริมาณผลผลิตนํ้านมดิบต่อวันมากที่สุด รองลงมาคือจังหวัดลำพูน เชียงราย และลำปางตามลำดับ (ตาราง 1.3) สำหรับข้อมูลที่ทำการศึกษาเน้นประกอบด้วยข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร ปริมาณการขนส่งวิธีการขนส่ง เส้นทางการขนส่ง และต้นทุนการขนส่งนํ้านมดิบจากฟาร์มจนกระทั่งถึงโรงงานแปรรูป รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการนํ้านมดิบ ศักยภาพการผลิตของศูนย์รวบรวมนมและโรงงานแปรรูป ตลอดจนปัญหาในการขนส่งของเกษตรกร ศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบ และโรงงานแปรรูปในช่วงปี 2543/44

ตาราง 1.3 สถานการณ์โคนม และผลผลิตนํ้านมดิบในภาคเหนือตอนบนปี 2543

จังหวัด	เกษตรกร (ราย)	โคนมทั้งหมด (ตัว)	โครีดนม (ตัว)	ผลผลิต (ก.ก./ วัน)
เชียงใหม่	891	11,638	5,605	60,413
เชียงราย	161	2,120	847	9,251
ลำพูน	165	2,456	1,011	12,587
ลำปาง	32	390	183	1,668
แพร่	23	212	87	1,100
พะเยา	9	120	35	303
รวม	1,281	16,936	7,768	85,322

ที่มา : สำนักงานปศุสัตว์เขต 5 เชียงใหม่, 2543.

1.5 นิยามคำศัพท์

เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันจึงได้อธิบายคำศัพท์ต่างๆที่ใช้ในการศึกษาไว้ดังนี้

- (1) อายุ หมายถึง อายุเต็มปีของเกษตรกรตัวอย่างนับถึงวันที่สัมภาษณ์
- (2) ระดับการศึกษาของตนเอง หมายถึง วุฒิการศึกษาขั้นสูงสุดของเกษตรกรตัวอย่างซึ่งเป็นผู้ให้สัมภาษณ์
- (3) ระดับการศึกษาของคู่สมรส หมายถึง วุฒิการศึกษาขั้นสูงสุดของสามี หรือภรรยาของเกษตรกรตัวอย่าง
- (4) จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกที่อยู่ในความรับผิดชอบของหัวหน้า

ครัวเรือนและภรรยาซึ่งอาศัยอยู่ในครัวเรือนเป็นประจำ

- (5.) ประสบการณ์ในการเลี้ยงโคนม หมายถึง ระยะเวลาที่เกษตรกรตัวอย่างประกอบอาชีพเลี้ยงโคนมจนถึงช่วงเวลาเก็บข้อมูล นับเป็นปี
- (6.) การฝึกอบรมการเลี้ยงโคนม หมายถึง จำนวนครั้งที่เกษตรกรตัวอย่างได้เข้าร่วมอบรมหรือสัมมนาเกี่ยวกับการเลี้ยงโคนมจากหน่วยงานต่างๆนับตั้งแต่เริ่มประกอบอาชีพเลี้ยงโคนมจนถึงช่วงเวลาเก็บข้อมูล
- (7.) รายได้ของครัวเรือน หมายถึง รายได้ทั้งหมดซึ่งเกิดขึ้นในครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา (2543) ได้แก่ รายได้จากการเลี้ยงโคนมและกิจกรรมการเกษตรอย่างอื่น (เช่น ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์อื่นๆ เป็นต้น) รายได้จากกิจกรรมนอกภาคเกษตร (เช่น ค้าขาย พนักงานบริษัท รับจ้างทั่วไป เป็นต้น) และรายได้ที่ไม่ได้จากการใช้แรงงาน (เช่น รายได้ที่บุตรหลานส่งมาให้ รายได้จากการถูกรางวัลสลากกินแบ่งรัฐบาล เป็นต้น)
- (8.) พื้นที่กรรมสิทธิ์ หมายถึง จำนวนที่ดินที่เกษตรกรตัวอย่างมีสิทธิ์ครอบครอง (เป็นเจ้าของ) โดยมีใบสำคัญแสดงความเป็นเจ้าของ เช่น โฉนดที่ดิน ส.ค.1 น.ส.3 หรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง นับเป็นไร่
- (9.) ที่ดินทำกินทั้งหมด หมายถึง จำนวนที่ดินที่เป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ของเกษตรกรตัวอย่าง รวมถึงที่ดินที่เช่าเพื่อทำประโยชน์ และที่ดินที่ผู้อื่นให้เช่าทำประโยชน์ฟรี
- (10.) แรงงานเกษตรในครัวเรือน หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก
- (11.) หนี้สินที่เกิดจากการเลี้ยงโคนม หมายถึง จำนวนหนี้สินที่เกิดจากการเลี้ยงโคนมที่เกษตรกรตัวอย่างยังคงค้างชำระอยู่ ในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล
- (12.) การตัดสินใจ หมายถึง การตัดสินใจของเกษตรกรตัวอย่างในการเลือกช่องทางการจัดจำหน่ายนํ้านมดิบ และการเลือกวิธีการขนส่งนํ้านมดิบ
- (13.) วิธีการขนส่งนํ้านมดิบ หมายถึง ชนิดของยานพาหนะที่เกษตรกรใช้ขนส่งนํ้านมดิบ
- (14.) ระยะทางที่ใช้ในการขนส่งนํ้านมดิบ หมายถึง ระยะทางตามเส้นทางหลวงที่สั้นที่สุดใน การขนส่งนํ้านมดิบจากพื้นที่เลี้ยงโคนมไปศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบและโรงงานแปรรูปนํ้านมดิบ ตลอดจนจากศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบไปยังศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบและโรงงานแปรรูปนํ้านมดิบ มีหน่วยเป็นกิโลเมตร
- (15.) ศูนย์รวบรวมนํ้านมดิบ/ ศูนย์รวมนมดิบ/ ศูนย์รวมนม หมายถึง หน่วยงานที่รับซื้อนํ้านมดิบจากเกษตรกรแล้วทำการส่งนํ้านมต่อไปยังโรงงานแปรรูป โดยทางหน่วยงานจะมีอุปกรณ์ที่ทำให้นํ้านมเย็นลงรวมทั้งมีการตรวจสอบคุณภาพนํ้านมที่เกษตรกรนำมาส่งด้วย